

2014-05-15 (kompletterad på sid. 7, 2018-07-28)

Äreminne över en navigatör.

Ett förslag till tydning.

Av Bertil Daggfeldt

Daggfeldt, B., 2014. Äreminne över en navigatör. Ett förslag till tydning. (Epitaph upon a navigator. Proposal for a new interpretation.)

The inscription on a rune stone in Kjula parish, Södermanland, Sö106, does not seem to be satisfactorily interpreted. The author, retired commodore Royal Swedish Navy, proposes a radically new interpretation by explaining two words differently from what is recognized. He demonstrates among other things that the metric form, *fornyrdislag*, has demanded a byname, expletive particle and a loanword which has made the interpretation more difficult.

*Bertil Daggfeldt, Götgatan 32, SE-11826 Stockholm.
bertil.daggfeldt@telia.com*

En runsten med inskrift, som inte är tillfredsställande tydd, behandlas: Sö106 på Kjula ås i Kjula socken, Södermanland.

Translitterering (Samnordisk runtextdatabas).

alrikr □ **raisti** □ **stain** ^x **sun** ^x **siripar** ^x **at** ^x **sin faþur** ^x **sbiut** ^{xx} **sar** ^x **uisitaula** ^x
um ^x **uarit** : **hafpi** ^x **burg** ^x **um brutna** : **i** : **auk** ^x **um barþa** ^{+x} **firþ** ^x **han** ^x
kar(s)ar + **kuni** + **alar** ^x

Kommentar till läsningen.

Translittereringen ovan överensstämmer med Brates i 'Södermanlands runinskrifter' (SöR:79) med undantag för runa 59 **R** i **uaRit** som där felaktigt skrivits **r**.

De två första ordskillnadstecknen är dubbla, vertikalt ställda kryss. Detta är ytterligt sällsynt och förekommer bara i ett tiotal inskrifter varav tre i Uppland och en, Sö106, i Södermanland. Ristarsignaturen Tore kan knytas till två av de uppländska inskrifterna (Svärdström 1970:309).

Runa 49, andra **i** i **uisitaula** är "måhända överflödig". Brate lämnar en förklaring i Runverser s. 216.

Runa 52, andra **u** i **uisitaula**, är en felristning. Skall vara **R**.

Runa 79 **i** med åtföljande skiljetecken diskuteras av Wessén i ett senare tillägg (SöR:389). Han betvivlar att det åtföljande skiljetecknet är ett sådant. I stället föreslår han att 79 **i** "måhända" är "avsett som skiljelinje utan språklig innebörd". En annan och naturligare förklaring kan vara att mellan **i** och **auk** har lämnats ett lika stort tomrum som för de kryss som i inskriften markerar ordskillnad. Man har dock underlåtit att lämna utrymme för ordskillnadstecken före 79 **i**. Detta har upptäckts och kompenseras med ett inklämt kolon. Efter och nära **i** är ett ofullbordat kolon.

Runtextdatabasen har som Brate100 **s** i **kar(s)ar** inom parentes vilket betecknar "en skadad runa som med viss säkerhet kan tydas". Då **s** i **siripar** och **sar** i samma inskrift också har övre staven neddragen till nedre slinglinjen ökar dock säkerheten i läsningen. Denna form av **s** är väl känd och kallas som bekant 'stols'. Inskriften kan således ha ristats med tre former av **s**. Brate och Wessén har skilda uppfattningar om läsningen av denna runa. Brate argumenterar för **s** enligt ovan och avfärdar ett muntligt förslag **u** från von Friesen med följande ord " ...och blott då kunna komma i fråga, om endast med den en tilltalande tydning kunde vinnas". von Friesen hade dock ingen sådan att erbjuda. Mer om hans förslag senare (SöR:77). Wessén uttrycker i ett senare tillägg förståelse för Brates läsning: "Brates läsning (med ett **s** av samma typ som i **siripar** och **sar**) är emellertid mycket förklarlig; det finns verkligen ett spår av en fördjupning, på det nedsänkta partiet som förbinder de båda stavarna. Den är dock grundare än den säkert ristade övre delen av huvudstaven och enligt min uppfattning icke ristad" (SöR:389f.). Wessén läser således **karuar** men ingen runolog har ännu föreslagit en acceptabel tydning av denna läsning. Runtecknet är skadat och f.n. tycks RAÄ ha gått på Brates linje vid läsning och uppmålning. Även den Samnordiska runttextdatabasen, som avses vara "till tjänst för forskning inom ett flertal discipliner" (Uppsala universitet, Uppsala runforum, på nätet) har valt (**s**) framför (**u**). Runordsregistret innefattar det antagna ordet **kars* f. 'befästning' (?) med hänvisning till **karsar** i Sö106(). Det bör därför inte vara alltför djärvt att senare i denna uppsats föreslå en ny och förhoppningsvis "tilltalande tydning" utgående från den läsning som RAÄ och runttextdatabasen tilläm-

par. En omtvistad runa av 110 bör inte kunna lägga hinder i vägen för ett förslag till en begriplig och på flera sätt motiverad tolkning av hela inskriften.

På grund av dålig planering och disposition av texten har sex tecken hamnat utanför slingan. Den eller de som ristat runorna har möjligen inte varit helt införstådd(a) med texten. Ornamentiken är huggen av en mästare och språket röjer en bildad person medan runorna är av lägre kvalitet.

Approximativ transkription till normaliserad runsvenska.

(Samnordisk runtextdatabas).

Alrikr ræisti stæin, sunn Sigriðar, at sinn faður Spiut, sar vestarla um varit hafði, borg um brutna i ok um barða, færð hann karsar kunni allar.

Översättning till svenska.

SöR översätter : ”Alrik reste stenen, son till Sigrid, efter sin fader Spjut, som västerut varit hade, nedbrutit borg och i den slagit anglosaxarnes här. Anglosaxiska fästena kände han alla”. På detta följer en ’poetisk’ översättning av inskriftens slut, som är i metrisk form: ”Som västerut/varit hade/brutit borg / och borgmän däri slagit;/befästningskonster/kunde han alla” (SöR:79).

Riksantikvarieämbetet meddelar på nätet i söktjänsten Fornsök följande översättning till svenska i beskrivningen av runstenen Kjula 11:2 och på sidorna ”Kjula ås – Runstenar i Sverige – Riksantikvarieämbetet”, som fanns 2012-03-17 men nu är borttagna: ”Alrik reste stenen, son till Sigrid, efter sin fader Spjut. Han västerut varit hade, borg han brutit och besegrat. Befästningskonster kunde han alla (?)”. Frågetecknet saknas på det senare stället men i gengäld meddelas där att ”Fortsättningen av strofen på Kjulastenen är svårtydd. Inte minst har de ord som ovan återgivits med befästningskonster vållat huvudbry. Ännu är inte sista ordet sagt om vad Spjut gjort under sina färder i västerled”. Den senast publicerade översättningen används av RAÄ enligt ovan och emanerar från *Runstenar i Södermanland* (Snædal Brink & Wachtmeister 1984:84). Där skrivs avslutningsvis: ”Tolkningen av de två sista raderna i dikten är osäker”.

Magnus Källström har i *Historisk Tidskrift* kritiserat den av Södermanlands museum 1984 utgivna *Runstenar i Södermanland* för dess ovetenskapliga översättningar och hade ”önskat att dessa partier i stället helt hade uteslutits” (Källström 2005:302f.). Han exemplifierar bl.a. med Kjulastenen. Detta understryker ytterligare behovet av nya och underbyggda tolkningsförsök.

Språklig och innehållslig kommentar till tolkningen.

Osäkerheten vad avser översättningen till svenska framgår av RAÄ f rågetecknen.

Att ’Spjut’ ’brutit borg’ torde vara invändningsfritt. Ett liknande dåd omtalas även på Sö166, där *Guðver* ”*borgir a Saxlandi sotti karla*”, ”borgar i Sachsen hemsökte manligen”. Däremot är det inte självklart att inskriften enbart ägnas ’Spjuts’ handlag med befästningar. ’Befästningskonsten’ kan dessutom förutsättas vara mera utvecklade på kontinenten och på de brittiska öarna än i Söderman-

land under vikingatid. Den romerska ockupationen av Britannien och romarnas befästningsverksamhet, t.ex. inom ramen för försvaret mot anglosaxiska anfall över havet, hade lagt en god grund. Fortifikatorisk kunskap är framförallt värdefull när befästningar uppförs och vid belägring och stormning. Inget talar för att det senare var utmärkande för vikingarnas taktik. Den präglades i stället av överraskning och 'hit and run'. Varje fästning kräver rekognosering för att kunna intas på bästa sätt. Det fanns inte något generellt knep som alltid fungerade och som 'Spjut' var ensam om att kunna.

Andra tolkningsförslag har föreslagits. Ett exempel är Otto von Friesens "den brutna borgen högg han omkring barderna, han kände alla sjukdomens arter" (SöR s.78f.). Men ett näraliggande antagande bör vara att inskriften framhåller den döde vikingens lovvärda egenskaper. Till dem hörde, av samtida runinskrifter att döma, inte förtrogenhet med alla sjukdomar. Förslaget avvisades av Brate och Wessén.

firþ, *færð* f., fsv. översätts i Svenskt runordsregister med 'färd', 'väg' och 'tillvägagående'. Förutom på Kjula-stenen finns ytterligare två runsvenska belegg för detta ord, Sm48[](?), som slutar: "[D]o [i] færð (?)" och Sö258, där *færð* är binamnsprefix i *Færð-Kari*. Man förstår att 'tillvägagående' är en tolkning, som varit nödvändig för att passa den nuvarande tolkningen av Kjulastestens inskrift till svenska. Den engelska versionen av samma text i samma databas översätter dock **firþ** med 'journey', 'färd'. Vikingarna färdades till sjöss varför 'voyage' eller 'seafaring' hade varit att föredra. I ett skaldekväde till en viking ligger det nära till hands att ordet 'färd' med gängse betydelse kommer till användning. Den enklaste lösningen är ofta den rätta.

Inskriftens föreslagna tolkningar är från betydelsens synpunkt således inte lätta att förstå och försvara. Språkligt är svårigheterna lika stora. Orden 'anglosaxare', 'här', 'besegra' och 'befästningskonster' saknar helt täckning i runtexten.

Andra betydelser bör därför prövas, särskilt vad avser orden **barþa** och **kar(s)ar**.

Förslag till en annan tolkning.

barþa

I 'Samnordisk runtextdatabas' finns fyra skilda betydelser av ord innehållande **barþ**:

1. **barþa** som andra led i *Langbarðaland*, dat.: Sö65, U133, U141, SöFv1954;22 (?). Dessa runinskrifter är från 1000-talets förra del (Jansson 1954:24). De två uppländska runstenarna är attribuerade till ristaren Fot 2. Han har ristat ordskillnadstecken före och efter **barþa** i **lank*barþa*lanti**.

2. **barþi**, n., dat., sg., 'stäv' (Sö65).

3. **barþusk**; **kunukaR barþusk**, 'strida', 'kungar stred' (DR66, Vg40, snarlik formulering).

4. **barþi**; **oskir barþi**, 'Ásgeirr slog' (Me2, fragment, Medelpad) av *bæria* v. 'slå': pret. sg. 1. Det andra och sista belägget är från Kjula-stenen (Sö106) och uppges i Runordsregistret vara pret. ptc. sg. f. ack. *barþa*.

På Kjula-stenen föregås **barþa** av **i auk um**. Det ligger nära till hands att uppfatta **i** och **um** som prepositioner. Detta talar för att **barþa** är ett ortnamn. Den sista prepositionen, **um** = 'omkring', styr ackusativ. **barþa**, ack. kan därför vara ett kortnamn för *Langbarðaland*, lat. *Longobardia*. På latin syftar 'Bardi' (pl. av *Bardus*) på 'barderna', dvs. langobarderna. Då är inte steget långt till *Barda* eller *Bardia* som kortform för *Longobardia*. Medeltidslatinet har det från langobardiska språket lånade ordet ***barda**, subst. *barba*, lat., *skägg*, sv. (Prinz & Schneider: sp. 1373).

Gardariki fvn., som visserligen är bildat av grundformen *garðr* m. och har ristats **karþa**, ack. (U636), kan på grund av fonetisk analogi ha medverkat till skalens val av **barþa**. Av fem runor är fyra gemensamma. Ingen runinskrift innehåller *Gardariki*, däremot finns sex inskrifter med kortformer.

Langbarðaland i runsvenskan är inte nuvarande *Lombardiet* i norra Italien som översättningarna till engelska i runtextdatabasen felaktigt anger. Under vikingatid kallade grekerna nuvarande södra Italien *Longobardia* eftersom langobarderna hade innehaft nästan hela nuvarande Italien innan normandiska och bysantinska trupper delade upp området. Enligt Nordiskt runnamnslexikon var *Langbarðaland* det nordiska namnet på Italien (Peterson 2007: 317). Namnet betyder 'langobardernas, de långskäggigas, land'. *Grikkland* är i Sverige endast belagt på tre runstenar i Uppland. Landsnamnet är däremot belagt 23 gånger med kortare former utan 'land'. T.ex. ristar man nom. **krik(i)ar** på ett gotländskt bryne, G216. Namnet betyder egentligen 'greker' (Pettersson 2007:291). Vid samma tid har man således kallat Gårdarrike ack. *garða* och även grekiskt område med främst kortnamn. Det vore därför inte häpnadsväckande om strids-skådeplatsen syditalien, vikingar emellan, kunde kallas *barða*.

Förslaget att *barða* avser *Langbarðaland* stöds av de tre föregående orden : **i auk um**, som då innehåller två prepositioner i stället för det i runinskrifterna sällsynta adverbet 'i', 'däri', (för vilket det i så fall endast återstår ett belegg i Svenskt runordsregister, Hs7) och den perfektiverande expletiva partikeln **um**. Den enkla prepositionen **um**, 'om', 'omkring' eller 'förbi', finns även på en annan runsten i Södermanland, Sö198. Inskriften lyder: "Sigrid lät resa denna sten efter Sven, sin make. Han ofta seglat till Semgallen med dyrbar 'knarr' om Domesnäs" [min understrykning], som rundas på väg till Rigabukten och vidare på floderna mot Svarta havet. "I och kring syditalien" eller "i och förbi Langbardaland" vore därför en tänkbar och samtidigt begriplig tolkning av **i auk um barþa** i Kjula-stenens inskrift. Formuleringen öppnar för strider i syditalien och på Sicilien eller Adriatiska havets norra kust i vilka vikingarna deltagit.

Att man for i österled, d.v.s. via de ryska floderna, för att ta värvning i den östromerska kejsarens livvakt och delta i strider bl.a. i Langbardaland, styrks bl.a. av inskriften på Djuleforsstenen, Sö65, som slutar: "Han österut / med båts-

täven plöjde / och i langobarders / land han avled.” (Jansson 1954:24f). Djuleforsstenens inskrift innehåller således *barð* n. i betydelsen ’stäv’ och *Langbarðaland*. Fyra runstenar vittnar om tre män, sannolikt vāringar, från Uppland och Södermanland, som dött i Langbardaland: Sö65, SöFv1954;22 (?), U133 och U141. Ytterligare tre stenar, Sö170, U358 och U431 har rests till minne av män som dött ’med / tillsammans med’ greker, vilket kan vara i strid på grekisk sida. Salberger har utgått från att det var ”svenska fārdmān” som dött i Grekland (Salberger 1986: 5). Handels- och pilgrimsfārdar har säkert krāvt människoliv men vāringarnas utsikt att drabbas av ond brād död måste ha varit avsevärt större. Sammanlagt 34 ”svenska” runstenar hedrar män som varit i eller dött i Grekland. Ärvdabalken i den äldsta bevarade landskapslagen, äldre västgötalagen, säger: ”Ingen mans arv tager han medan han sitter i Grekland”. Utvandring till Byzans och tjänst i kejsarens livvakt har sannolikt skett i betydligt större omfattning och under en längre period än vad runinskrifterna avspeglar. Alla hedrades inte med minnesmärken. I källorna är vāringarna nämnda under perioden 1034–1195.

’Spjut’ kan antas ha varit vāring i Miklagård och deltagit i krig och i någon eller några framgångsrika stormningar av befästningar eller befāsta stāder. Vāringarna var den östromerske kejsarens livvakt och elitförband. I kritiska lägen sattes förbandet in i strider vid Östroms grānsar.

Harald Sigurdsson, yngre halvbror till Olof ’den helige’, sårades i slaget vid Stiklastad 1030, var chef i vāringagardet 1034–1043 och blev därefter, 1046, Norges kung med binamnet Hārdrāde. Han stupade vid Stamford Bridge 1066, därmed sätande punkt för vikingatiden. Vāringarna under Harald sägs i källorna ha satts in mot arabiska sjörövare som gjorde strandhugg. Skaldestycken av Þjóðolfr Arnórsson och Harald Sigurdsson sjālv talar om 80 erövrade stāder och ”sjungande svārd i arabiska stāder” (Sigfús Blöndal 1978:60 ff.). Med beaktande av ’licentia poetica’ kan man dock dra slutsatsen att möjligheter yppats för vāringar att ’bryta borgar’. Under den grekiske generalen Maniakes ledde Harald vāringarna i södra Italien och på Sicilien 1038–1041 i hårda strider mot normanner och på Sicilien ’sarascener’, araber (Sigfús Blöndal 1978:64). Östra Sicilien, med bl.a. Syrakusa, återerövrades temporärt av Bysans. Åt de nordiska legosoldaterna uppdrogs enligt källorna att inta smärre befästningar i stället för att binda stora förband för detta. De togs också i anspråk ombord för strider till sjöss (Sigfús Blöndal 1978:69). Med dagens terminologi motsvarade vāringagardet amfibie- eller marinkārsförband.

Sicilien, *Sikiley* fvn., är belagt fyra gånger i norsk och isländsk dikt under 1000-talet. Harald Hārdrāde skrev *sikiley* i ett skaldekvāde om striderna avsett för hustrun, drottningen Elisaveta Jaroslavovna, dotterdotter till Olof Skötkonung. Bröderna Þjóðolfr och Þolverkr Arnórsson skrev *sikileyio* resp. *sikiley*, Valgarðr ā Velli *Sikliey*. De tre var Haralds isländska hovskalder av vilka den senare kan ha åtföljt Harald under fälttåget. Þolverkr Arnórsson har skildrat en

blodig sjöstrid vid den sicilianska kusten då Harald ”vann sand”, en kenning för ”tog ett brohuvud på stranden”(?) (Sigfús Blöndal 1978:68).

kar(s)aR

kar(s)aR har på otillräckliga såväl språkliga som semantiska grunder översatts till ’fästen’, ’befästningar’, ’befästningskonster’. Ordet bör i stället stå för något som är betydelsefullt att kunna för en viking i ledande ställning. För en navigatör ligger det nära till hands att associera till ’kurser’. Med ’kurs’ menas den riktning i vilken ett skepp vid ett givet tillfälle stävar, färdriktning. Vid navigering utom sikte av land är det angeläget att veta vilken kurs man skall styra för att komma dit man vill. Under vikingatid och medeltid navigerade man så länge som möjligt med hjälp av landmärken. Från den sista udden eller annat tydligt landmärke styrde man en kurs mot det fjärran målet bortom horisonten. Kurser till kända mål byggde på tidigare sjöfarares erfarenheter och förmedlades genom muntlig tradition. En befaren man lärde sig de kurser som krävdes för att nå avlägsna mål. Sannolikt gick denna kunskap ofta i arv från far till son. Ett gammalt ord för lots är *leiðsagare*, d.v.s. en som ’säger leden’. Det är svårt att finna något annat än ’alla kurser’ som är viktigt att kunna på färd till sjöss. Semantiskt är den läsningen uppenbar för en navigatör och sjöman.

Man höll reda på väderstrecken genom observationer av i första hand solen och stjärnorna, särskilt ledstjärnan ’Polstjärnan’. Om sikten under längre tid inte medgav detta var det lätt att bli ’hafvilla’, d.v.s. ”fare vild paa Havet, komme ud af Kurs” (Sigfús Blöndal 1920-24:287). Sjöhävningen går periodvis i samma riktning och kan då vara ett hjälpmedel att hålla kursen. Under vikingatid hade man ännu inte *leiðarstein*, kompass, i de nordliga länderna (Landnámabók :5).

’Kurs’ i germanska språk och även i finska och estniska anses vara lånord från *cursus*, lat., m., ’fart, resa, väg, i synnerhet till sjöss’ av *curro*, ’löpa’ (Salenius 1873:226). Tidiga belägg med denna nautiska betydelse är talrika och finns i skrifter på latin från antiken, bl.a. av Caesar, Cicero, Livius och Plinius (Georges:1845). I franskan är de tidigaste nautiska formerna *curs*, *cours* från omkring 1120 (Rey:516). I fornengelskan är det tidigaste belägget *cours* 1290 (Simpson / Weiner: 1053). I runsvenskans begränsade ordförråd är *karsaR* unikt, ett s.k. hapax legomenon. Men de flesta fsv. ord saknas helt i runinskrifterna. Kristendomen har där avsatt flera lånord. Navigeringskonstens fackspråk har också, genom vittförgrenade sjöförbindelser och kolonisation, tidigt berikat de sjöfaran-des språk. I Normandie fortlever det nordiska inslaget särskilt starkt i marint språkbruk.

I en kandidatuppsats på nätet 2016 sid.16 skriver Felix Marklund (H. Williams handledare) ”*kars* är ett tillfälligt lånord, som bara föreligger i ett omdiskuterat belägg: sg. gen. *karsaR karsaR* på Sö 106”. Singularis är dock inte möjligt då texten på runstenen lyder **karsaR kuni alaR**.

Den norske språk- och litteraturforskaren Sophus Bugge har 1890 i ’Runverser’ publicerat ett tydningsförsök avseende Kjulastenen, som anförs i dess helhet i

'Södermanlands runinskrifter' s. 78. Bugge tänker sig bl.a. att *karsar* "efter nordisk Analogie" är pluralis av det feminina ackusativet i singularis *kōrs. Detta är enligt Bugge möjligen ett främmande ord. Via 'byzantinskan' hamnar han på 'strövtåg till sjöss' och hittar en koppling till 'korsar', sjörövare. "Han kjendte alle Korsartog" d.v.s. "han var övet i alkens Streifetog til Søs med lette Skibe" blev därför Bugges förslag. 'Korsar' sv. d.v.s. 'sjörövare' emanerar från *cursus* lat. och är alltså ett förslag som är i släkt med det nya förslag som här framförs. Bugges *kōrs, med antagen betydelse 'strövtåg till sjöss', kan i stället betyda 'kurs'. I pluralis ackusativ väntar man sig då Kjula-stenens *karsar*. Jag tackar professor emeritus Thorsten Andersson för detta påpekande.

Så sent som 1899 finns dessutom belägg för att 'kurs' i pluralis kunnat skrivas 'kursar' på svenska. En sjöofficer i Karlskrona, Karl Edvard Smith, gav då ut *Båtseglareordbok*. "Pinnkompass begagnas ännu någon gång för att hålla reda på de *kursar* [min kursivering] man styrt i stället för att skriva upp dem,..." (Smith 1899: P s.4). Även om formen skulle hänföras till dialekt visar belägget att den i detta ord funnits i vårt språk och där kanske främst i sjömansspråket.

Biformerna *kos*, *kosa* har, enligt Hellquist, funnits "väl redan i fsv." och är "samma ord som korso o. kurs" (Hellquist:502).

Gustav Vasa skriver 1556 i ett av sina många brev "then ovanlige *curss*" när han varnar den danske kungen för engelska handelsfartygs seglatser till baltiska hamnar (Almqvist:471).

Karsar är inte tidigare belagt i betydelsen 'kurser' men det har upptagits i runordsregistret, om än med ett frågetecken, med den oförklarliga betydelsen 'befästning' sg. gen.. Som tidigt lånord och med ortografi anpassad till versmåttet blir skaldens val av första **a** i detta ord förståeligt. Ändelsen *-ar* är en pluraländelse eftersom Spjut kunde **kar(s)ar alar**.

Versmåttets inverkan.

**alrikR raisti stain
sun sirīþar
at sin faþur sbiut
sar uisitaula
um uarīt hafþi
burg um brutna
i auk um barþa
firþ han kar(s)ar
kuni alar**

Inskriften, förutom resarformeln, är i metrisk form. Den är skriven på fornrydislag. Versmåttet, med dess krav bl.a. på åttaradiga strofer med två betoningar på varje rad och med allitterationer som binder samman raderna, bör ha påverkat ordval och syntax:

Sbiut i tredje raden bör ha varit *Holmgers* binamn. Fvn. *geirr* m. betyder 'spjut'. Namnet Holmger hade inte fungerat på denna plats och i detta versmått. **Sbiut** binder följande rad som inleds med **saR**, 'han'.

Departitiva **um** i femte och sjätte raderna utgör metrisk utfyllnad samtidigt som allitteration åstadkoms inom rad fem. Utan dessa utfyllnadsord skulle rytmen i strofen ha blivit mindre skön.

På rad sju hade *Langbarðaland* varit omöjligt med hänsyn till rytmen. Därför använder skalden denna gång en förkortning **barþa**, i stället för det fullständiga och långa namnet med fyra stavelser. Dessutom åstadkommer han allitteration med **burg um brutna** på raden ovanför. Djuleforsstenens inskrift (Sö65) innehåller *barði*, dat., i betydelsen 'stäv' och *barði* som andra led i **Lakbarþilanti**. Versmåtten är här dock *hinn skammi háttr* (Brate/Bugge: 391), som möjliggör det fullständiga namnet *Langbarðaland*. Notera att skalden, sannolikt avsiktligt, anpassat stavningen till *barði* i *Langbarðaland* för att nå fullständig överensstämmelse med föregående *barði*, 'stäv'. Det kan visa den frihet som man tog sig i skaldespråket, här tillämpad just på *Langbarðaland*. Avsaknad av normaliserad stavning underlättade metriska konstgrepp.

På nionde och sista raden kunde 'leder' eller 'sjövägar' betydelsemässigt ha ersatt **kar(s)ar**. Sigfús Blöndal (1920-24:484) anger *leið* som synonym till (naut.) 'kurs'. Detta hade emellertid omöjliggjort den viktiga allitterationen **kar(s)ar kuni**. Vokalerna i **kar(s)ar** kan, förutom av ovan anförda skäl, ha valts för att uppnå assonans eller inrim, rim med ljudöverensstämmelse inne i ord, med sista ordet **alaR**.

Raderna fyra och fem vittnar om färder västerut medan raderna sex och sju berättar om äventyr i österled. Den avslutande raden bekräftar detta genom att slå fast att 'Spjut' kunde alla kurser. Det kunde man bara om man färdats i såväl väster- som österled. Han var, som sin kände landsman Ingvar, vittfaren.

Svenska runstenar (Sö173, U504) vittnar om att den avlidne farit i såväl väster- som österled. Det har ansetts vara en bedrift värd att minnas.

Den föreslagna tolkningen kräver således annan betydelse av såväl **barþa** som **kar(s)ar**.

Släktförhållanden.

'Spjuts' släkt uppträder förutom på Kjulastenen även i den närbelägna Ramsundsristningen, Sö101, och på runstenen U617 vid Bro kyrka.

Jesch har senast och ingående granskat släktsambandet i ristningen vid Ramsundet och avfärdat tidigare tolkningsförsök (Jesch 1991:126f). Hon föreslår två möjliga lösningar. Skillnaden dem emellan består i att i det ena fallet är Sigrids förste make HolmgæiRR och 'Spjut' hennes make i ett andra gifte. Alternativt är 'Spjut' HolmgæiRRS näraliggande binamn, en tolkning som Jesch förordar. Kjularistningen är beställd av 'Spjuts' och Sigrids son Alrik. Dess versmått kan förklara användningen av binamnet 'Spjut'. Jeschs förslag med denna innebörd stärks därför.

Namnet *Alarik*, *Alrik* har burits av västgotiska kungar under folkvandringstid. De har senare även använts av medlemmar av Ynglingaätten. Sigurdssagan på Sundbynskriften går tillbaka på Niebelungensagan och kan antas vara känd i runstenstidens stormannaslätker. Beställarens namn, *Sigrid*, anger också ett socialt ursprung och en koppling till sagan.

Sigurdsristningen vid Ramsundet och runstenen vid Kjula, störst i Södermanland, är sannolikt änkans och sonens minnesmärken efter samme man. De kan, av runformer och ornamentik att döma, vara verk av samme framstående ristare och skald. Brate ansåg ”de båda av en betydande konstnär utförda” (Brate 1924-36: LXXVII). Att denne ristare vore befares, bildad och språkkunnig kan inte uteslutas.

Datering.

Samnordisk runtextdatabas daterar Sö106 till vikingatid.

Ramsunds- och Kjularistningen företer uppenbara och särpräglade likheter vad avser ornamentiken och vissa runformer. De har dessutom tillkommit av samma orsak och bör därför vara i stort samtida.

Inskrifter som rör män som stupat i Langbardaland, som dock inte är fallet med ’Spjut’, bör ligga nära varandra i tiden. Jansson har daterat dem till den första hälften av 1000-talet (Jansson 1954:24). Grekiska, latinska och arabiska källor och även franska krönikor, som avhandlar normandernas kungariken på Sicilien och i södra Italien, visar att Maniakes strider 1038-1041 resulterade i stora förluster på båda sidor och att de nordiska legosoldaterna deltagit (Sigfús Blöndal 1978:65ff.).

Två av runinskrifterna rörande varingar döda i nuvarande Italien är attribuerade till ristaren Fot 2. Han bedöms ha varit verksam runt mitten av 1000-talet.

Den föreslagna tolkningen av inskriften på Kjulastenen innebär att stenen tidigast kommit till 1038, det år då fälttåget på Sicilien började. Man bör emellertid räkna med att Spjut deltagit under större del av fälttåget och att han återvänt till hemlandet och där dött en naturlig död. En lämplig datering utgående från inskriftens innehåll torde vara mitten av 1000-talet.

Förslag till översättning till svenska.

”Alrik reste stenen, son till Sigrid, efter sin fader Spjut. Han västerut varit hade; brutit borg i och kring Langbardaland. På färd kunde han alla kurser.”

Ett sådant eftermäle, på ett ståtligt märke på gravfältet vid hundarets gamla tingsplats, lämpade sig väl för en framgångsrik krigare och sjöfarare.

Att skicklighet som styrman, skeppare, ansågs som en egenskap värd att rista i sten framgår av Sö161, nu vid Täckhammar, Bärbo sn., på vilken Thore prisas som ”god styrman”. ”God styrman” var också Vigmar enligt inskriften på UF-v1976;104 nu vid Uppsala domkyrka. Ett annat, ofta anfört exempel, är inskriften på U654 vid Varpsund, Övergrans sn.. Där sägs om Gunnleif att ”han kunde

väl styra knarren”. ’Styra’ bör här jämväl ha en överförd, vidgad betydelse och innefatta bl.a. ledarskap, navigering, segling och sjömanskap.

Förkortningar:

acc.	accusative
ack.	ackusativ
ca.	cirka
dat.	dativ
dem. pron.	demonstrativt pronomen
e.g.	exempli gratia
el.	eller
f.	femininum
f.n.	för närvarande
ff.	följande sidor
fsv.	fornsvenska
fvn.	fornvästnordiska
gen.	genitiv
lat.	latin
m.	maskulinum
n.	neutrum
naut.	nautisk term
nom.	nominativ
ptcp.	particip
pret.	preterium
RAÄ	Riksantikvarieämbetet
s.	sida
sg.	singularis
sn.	socken
sp.	spalt
subst.	substantiv
sv.	svenska
v.	verb

Referenser.

- Almquist, J.A. (utg.). 1911. Konung Gustaf den förstes registratur. Del XXVI. *Handlingar rörande Sveriges historia. Första serien. Stockholm.*
- Brate, E och Bugge, S. 1890. *Runverser: undersökningar af Sveriges metriska inskrifter/* Antikvarisk Tidskrift för Sverige, 10:1. Stockholm.
- Dal, I. 1930. Ursprung und Verwendung der altnordischen ”Expletiv-partikel” of, um. *Det Norske Videnskaps-Akademi. Avhandl. Hist.-Filos. Kl. 1929:5.* Oslo.

- DR + nr = nummer i Jacobsen, Lis & Moltke, Erik. 1941-42. *Danmarks runeindskrifter*. Vols. 1-3. Köpenhamn.
- G + nr = nummer i Gotlands runinskrifter, granskade och tolkade av Jansson S.B.F., Wessén, E. och Svärdström, E. D. 2. 1978.
- Georges, K. E. 1972. *Ausführliches Lateinisch – Deutsches Handwörterbuch*. Erster Band. Confri – H. 13. Auflage. Hannover.
- Hellquist, E. 1980. *Svensk etymologisk ordbok*. A-N. 3.e upplagan. Malmö.
- Hs + nr = nummer i Åhlén, M., 1994. Runinskrifter i Hälsingland. *Hälsinglands bebyggelse före 1600, Bebyggelsehistorisk tidskrift* 27. Stockholm.
- Jansson, S. B.F. 1954. Uppländska, småländska och sörmländska runstensfynd. *Fornvännen* 1954, sid. 1 – 25. Stockholm.
- Jesch, J. 1991. Who was **hulmkir** ? S.125-136. *Arkiv för nordisk filologi*. Arlov.
- Källström, M. 2005. Gamla och nya vägar till Sveriges runinskrifter. En kritisk översikt av källpublikationerna för svenska runtexter. *Historisk Tidskrift* 125:2. 2005 sid.300-308.
- Landnámabók*. 1900. Udgiven af det Kongelige nordiske Oldskrift-Selskab.
- Larsson, M. G. 1997. *Vikingar i österled*. Stockholm.
- Marklund, F. 2016. *De feminina substantivens böjning i runsvenskan*. På nätet.
- Me + nr = nummer i Hellbom, A., 1979. *Medelpads runstenar*, Sundsvall.
- Peterson, L. 2007. *Nordiskt runnamnslexikon*. Utgåva 5. Institutet för språk- och folkminnen. Uppsala.
- Prinz, O & Schneider, J.1967. *Mittellateinisches Wörterbuch bis zum ausgehen -den 13. Jahrhundert*. 1. Band.
- Rey, A. (ed.) 1992. *Dictionnaire historique de la langue française*. Paris.
- Salberger, E. 1986. Nekrologen på Nolingestenen. *Arkiv för nordisk filologi*, 101, sid. 1 – 9.
- Salenius, A.G.G. 1873. *Latinsk-svensk ordbok*. Stockholm.
- Sigfús Blöndal. 1920-1924. *Islensk-Dønsk ordabok*. Reykjavik.
- Sigfús Blöndal och Benediktz, B.S. 1978. *The Varangians of Byzantium*. Cambridge.
- Simpson, J.A. och Weiner, E.S.C. 1989. *The Oxford English Dictionary*, second edition, III. Cham – Creeky. Oxford.
- Sm + nr = nummer i *Smålands runinskrifter*, Kronobergs läns runinskrifter. Ragnar Kinander. 1935. Sveriges runinskrifter 4. Stockholm.
- Smith, K. E. 1899. Båtseglareordbok. *Ny tidning för idrott, 1899*. Stockholm.
- Snædal Brink, Thorgunn & Wachtmeister, Ingegerd, 1984: Runstenar i Södermanland. Vägvisare till runristningar i Södermanlands län. Nyköping. (*Sörmländska handlingar* 40.).
- Svärdström, E. 1970. Runfynd 1969. *Fornvännen* 1970, sid.301-313.
- Sö + nr = nummer i *Södermanlands runinskrifter*. Granskade och tolkade av E. Brate & E. Wessén. 1924-36. Sveriges runinskrifter 3. Stockholm.

SöFv1954;22 = signum för nyfynd av runsten, publicerat i *Fornvännen* 1954, s. 22.

SöR = Södermanlands runinskrifter. Granskade och tolkade av Erik Brate & Elias Wessén. 1924-1936. Stockholm. (Sveriges runinskrifter 3.)

The Oxford English Dictionary

U + nr = nummer i *Upplands runinskrifter* granskade och tolkade av E. Wessén & S. Jansson. 1940-58. Sveriges runinskrifter 6-9. Stockholm.

UFv1976;104 = signum för nyfynd av runsten, publicerat i *Fornvännen* 1976, s. 104.

Vg + nr = nummer i *Västergötlands runinskrifter* granskade och tolkade av H. Jungner och E. Svärdström 1940-70. Sveriges runinskrifter 5. Stockholm.

Källor från nätet

Peterson, L. 2006. *Svenskt runordsregister*. Tredje rev. uppl. Runrön 2 Uppsala. <<http://www.rattsatt.com/rundata/Runordsregister.pdf>>

Riksantikvarieämbetets Fornsök. <<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>>

Riksantikvarieämbetet Kjula ås Runstenar i Sverige

<http://www.raa.se/cms/extern/kulturarv/arkeologi_och_fornlamningar/kjula_as_runste... 2012-03-17

Samnordisk runtextdatabas. Uppsala. <<http://www.nordiska.uu.se/forskn/samnord.htm>>

Summary.

The inscription on the rune stone in Kjula parish, Södermanland, Sö106, is probably not satisfactorily interpreted.

Transliteration (see article).

Reading, comments.

The reading, presented in 'Samnordisk runtextdatabas', corresponds to the reading accepted by The Swedish National Heritage Board.

Approximate transcription into normalized runeswedish (see article).

Translation into English.

The official translation into Swedish, and then translated into English, gives : "Alrik raised the stone, son of Sigrid, after his father Spjut. He had been in the west, broken and defeated strongholds. The art of fortification he knew all (?)."

The common Nordic runetext database translates only into English: "Alrik, Sigriðr's son, raised the stone in memory of his father Spjót, who had been in the west, broken down and fought in townships. He knew all the journey's fortresses."

Comments.

I auk um barþa is hard to interpret into "defeated strongholds" or "fought in townships". The difficulties are enlarged by the preceding words and the context.

The Vikings were not known to be skilled in the science of fortification or to consider that a virtue. Their tactics were characterized by surprise, 'smash and grab' or 'hit and run'. Referring to the text above, indicating that the two words **barða** and **kar(s)ar**, are not properly understood, another interpretation is of interest.

Proposal for a new interpretation.

The runetext database offers four different meanings of words containing **barþ**. Considering the prepositions preceding **barþa, i auk um**, this word might be a placename, a shortname for *Langbarðaland*. This would be analogous with acc. **karþa** in *Garðariki* which is demonstrated on the rune stone U636. By Langbardaland the Greeks understood the southern part of present day Italy.

Varangians might have used the same expression. Four rune stones tell us about three men, probably mercenaries, who died in Langbardaland. Today a total of 34 inscriptions commemorate 'Swedes' who died in Byzantium or men who had been there. So many young well-trained men volunteered for the guard that the oldest Swedish written law stated that no man living in Greece may inherit at home. The Varangians formed lifeguards and an elite unit to the emperor of Eastern Rome. This unit, with a marine corps capacity, was brought into action in critical moments. Such was the case e.g. in the wars 1038-41 in southern Italy (Langbardaland) against the Normans and in Sicily against the Arabs, where the losses were heavy. During these wars the Varangians were often put in to conquer rapidly smaller strongholds. Slower and bigger units of the army would have been less efficient in such operations. Spjut is likely to have served in the Varangian guard and participated in successful assaults on fortresses.

kar(s)ar has been understood as 'fortresses' or 'science of fortification'. These explanations are hard to agree with from semantic as well as linguistic points of view. For a navigator it lies near at hand to associate to 'courses'. A Swedish viking would sail eastward or westward. Spjut had gone both ways if **barþa** is a shortname for Langbardaland. Therefore he knew all courses. The vikings always sailed along the coast but when necessary they crossed open waters using empirical courses which were known by heart and without a compass. Obviously a man with that knowledge was held in high esteem. So was Spjut.

'Course' is from *cursus*, lat. and used in connection with seafaring before our time. The Christian religion brought several connected loanwords to the Swedish tongue. Long distance seafaring would have contributed in the same way.

The inscription is a poem in the metric form of *fornyrdislag* which demanded a byname **sbiut**, expletive particle **um**, shortname **barþa** (Langbardaland) and a loanword, **kar(s)aR** (courses).

Relationship

Spjut's family figures in three inscriptions in the neighbourhood: Sö101, Sö106 and U617. A discussion of Spjut's position in the family is on-going. Either Spjut was Sigrid's husband in a second marriage or Spjut is a byname for Holmgeir (Jesch 1991). Considering the demands of the metric form the later of Jesch's alternatives seems the most probable.

Dating

The inscription is dated in the database to the viking period (800-1066). Rune stones commemorating men who died in Langbardaland have been dated by Sven B. F. Jansson to the first half of the 11th century. Written sources in many languages from that time are telling us of the wars 1038-1041 in southern Italy and in Sicily in which the Varangians, under the later Norwegian king Harald III, participated.

Proposal for a new translation into Swedish

”Alrik reste stenen, son till Sigrid, efter sin fader Spjut. Han västerut varit hade; brutit borg i och kring Langbardaland. På färd kunde han alla kurser.”

”Alrikr, Sigriðr's son, raised the stone in memory of his father Spjót. He had been in the west; broken strongholds in and around Langbarðaland. Seafaring he knew all courses.”

I am grateful for the contributions given by my friend and brother-in-arms, fil.lic. Bo Å. Nilsson, Österskär.

The author is a retired naval officer interested in runic inscriptions, etymology and history, often in maritime connections. He proposed an etymology for old-norse *vikingr* (The Viking – an oarsman, *Fornvännen* 78 1983/2 Stockholm) cited e.g. in *Archive for Nordic Philology* (2005 Eldar Heide) and in *Realexikon Germanische Altertumskunde* (2007 Thorsten Andersson). He is fellow of the Royal Swedish Academy of War Sciences and the Royal Swedish Society of Naval Sciences.